

**ЕВОЛЮЦІЯ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІХ НАПРЯМІВ
В УКРАЇНІ (XVII — ПОЧАТОК XXI СТ.):
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ВИМІР**

Аналізуються процеси генези та становлення літературно-художніх напрямів України, формування їх стилів, вияв жанрових особливостей. Хронологія висвітлюваної проблематики досить широка, від XVII до XXI ст.

Ключові слова: літературно-художні напрями, стиль, еволюція, історико-культурологічний вимір, українська культура, українська література, мистецтво.

Анализируются процессы генезиса и становления литературно-художественных направлений Украины, формирование их стилей, выявление жанровых особенностей. Хронология освещенной проблематики довольно широкая, от XVII до XXI ст.

Ключевые слова: литературно-художественные направления, стиль, эволюция, историко-культурологическое измерение, украинская культура, украинская литература, искусство.

The processes of genesis and formation of literary and artistic directions of Ukraine, formation of their styles, revealing the genre peculiarities are analyzed. The chronology of the examined problems is rather long: from 17th to 21st century.

Key words: literary and artistic directions, style, evolution, historical –culturological dimension, Ukrainian literature, art.

Вивчення процесів генези та трансформації літературно-художніх напрямів як таких у загальноєвропейському історико-культурологічному контексті в цілому й Україні зокрема є актуальним і в науково-пізнавальному сенсі цікавим та необхідним. Адже ці процеси уособлюють віддзеркалення основних тенденцій духовної еволюції суспільства. Нагадаємо, що ступінь дослідженості цієї тематики, її актуальності вже розглядалися раніше автором [29]. У статті ставиться за мету простежити генезу й еволюцію літературно-художніх напрямів в Україні в загальноєвропейському контексті. При цьому передбачається розгляд подій в історико-культурологічному вимірі. Хронологічно розгляд охоплює XVII — початок XXI ст.

Перш за все, нагадаємо тлумачення основних дефініцій, які є визначальними в процесі еволюції літературно-художніх напрямів: художній метод, літературний напрям, стиль тощо [7; 19].

Художній метод являє собою поєднання різноманітних принципів ідейно-художнього пізнання дійсності та художньо-образного відображення світу, певний засіб відтворення дійсності засобами мистецтва. Найвідомішими художніми методами були: бароко,

класицизм, сентименталізм, романтизм, реалізм, натуралізм, модернізм. У свою чергу кожний художній метод виходить на відповідний літературний напрям. При цьому конкретно-історичне втілення художнього методу певною групою письменників у певний період часу складає літературний напрям. Останній являє собою своєрідне поєднання художнього методу й індивідуального стилю письменника. Вид та зміст напрямку передбачає об'єднання митців на основі єдиного методу, а також певну подібність індивідуальних стилів. Категорія літературного напрямку також залежить від сукупності творів, які мають спільні характеристики. До того ж, у той чи інший літературний період може бути кілька літературних напрямів, наприклад, у Просвітництві — класицизм, рококо, сентименталізм. Основний напрям часто диктує назву цілого періоду, а його часові межі — межі періоду (бароко, романтизм, модернізм тощо) [1; 27].

Літературні напрями, як відомо, можуть мати розгалуження, які називають течіями або школами. Декілька слів про поняття стилю, який являє собою сукупність ознак, характерних для творів певного часу, напрямку. Ці складові в цілому надають уявлення про індивідуальну манеру письменника. Поняття стилю нині є багатограним, зокрема в літературознавстві. Залежно від складових та якісних показників доби, напрямку або течії вимальовуються й особливості стилю письменника і його творчості.

Найпоширенішим у літературознавстві є трактування стилю як індивідуальної творчої манери, яка й надає уявлення про «творче обличчя» того чи іншого письменника. Отже, індивідуальний стиль письменника, художника, митця проявляється, зазвичай, у сукупності характерних сутнісних ознак таланту в художній творчості. При цьому художній метод кожен митець або письменник утілює в індивідуальному аспекті.

Розглянемо детальніше характеристики літературних напрямів і течій. Як відомо, Відродження змінив напрям у мистецтві та літературі, який був головним у XVII—XVIII ст., але не був його запереченням — бароко. Більше того, на наш погляд, справедливо підтвердити певну спадкоємність мистецтва готики і ренесансу. Цей напрям базувався на:

- посиленні ролі церкви та держави, спробах синтезування релігійних і світських мотивів і образів;
- поліфонічності змісту, ускладненості форми;
- строкатій контрастності, алегоричній метафоричності;
- різнобарвному стилі, наявності у творі трагічних, песимістичних мотивів тощо [10; 11].

Упродовж двох століть, починаючи з першої чверті XVII ст., українське бароко поширилося практично в усіх видах і жанрах не тільки літератури, а й мистецтва. Аналіз указанного явища ми зна-

ходимо, наприклад, у публічних виступах І. Галятівського, А. Радивиловського, у поезії Л. Барановича, І. Величковського, Г. Сковороди й ін. [2]. До речі, найпоширенішим жанром барокової поезії була не тільки духовна пісня, а й світська поезія.

Своєрідність бароко втілювалася в різноманітних жанрових формах, а саме: філософській та еротичній ліриці, панегірику та епіграмі, пейзажних та емблематичних віршах тощо. При цьому найоригінальнішими формами українського бароко були «віршові іграшки», так звані — акростих, при якому початкові літери кожного рядка утворювали ім'я автора або потрібні слова склалися з літер, що знаходилися посередині вірша. У подібному ракурсі писали, наприклад, кабалістичні вірші, коли числове значення слов'янської абетки надавало можливість визначити рік написання твору; фігурні вірші — друкували твори у формі серця, хреста, яйця тощо; «раки літеральні» І. Величковського — вірші, рядки яких можна читати однаково як справа наліво, так і зліва направо тощо [3].

Не менш давнім напрямом у європейській літературі та мистецтві був класицизм. Адже він зародився в італійській культурі XVI ст. й найбільшого розквіту сягнув у Франції XVII ст. Цей напрям певною мірою притаманний усім європейським літературам і в більшості напрямів літератури і мистецтва зберігав свої позиції аж до першої чверті XIX ст. Класицизм базувався на античних цінностях, які, на думку фахівців, були ідеальним, класичним взірцем. Зразком, зазвичай, фахівці вважали теоретичні основи античної поетики і, в першу чергу, «Поетики» Арістотеля. Саме теоретичні засади творчості Арістотеля втілювала французька «Плеяда» (XVII ст.). До того ж, класицизм у виробленні своїх загальнотеоретичних програм і, перш за все, в галузі жанру і стилю ґрунтувався на філософії раціоналізму. Однією з перших спроб формування принципів класицизму була «Поетика» Ж. Шаплена (1638). Однак найфундаментальнішим у цьому напрямі був теоретичний трактат Н. Буало «Мистецтво поетичне» (1674) [4; 5].

Основними, пріоритетними особливостями класицизму, які визначали складові напрями, були:

- змістовна перевага раціоналізму над ірраціоналізмом почуттів і наслідування зразків античного мистецтва;
 - установлення нормативності, основних постулатів, наприклад, для драматургії — «трьох єдностей» — дії, часу й місця;
 - канонічність написання творів;
 - чіткість, афористичність мови й аристократизм змісту і стилю;
 - панування певної ієрархії жанрів, з перевагою — античних.
- При цьому існував поділ жанрів на «серйозні», «високі» —

трагедія, епопея, роман, елегія, ідилія та «низькі», «розважальні» — травестійна поема, комедія, байка, епіграма. Нагадаємо, що ідеологи класицизму стверджували, що призначення літератури — виховання людини, і — не моралізуванням, а насолодою, яку дарує мистецтво [13; 14].

Слід зауважити, що в Україні загальнокультурні умови аж ніяк не сприяли розвиткові класицизму. Можливо, саме тому набули більшого поширення так звані «низькі» жанри. Дехто з дослідників стверджує, що в українській літературі вказана неповнота класицизму зумовила знаковий перехід від українізованої книжно-слов'янської до живої народної мови. Останнє, начебто, сприяло відродженню українського письменства, а згодом і нації в цілому. Найяскравіше класицизм в Україні проявився у творчості І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, П. Гулака-Артемовського, П. Білецького-Носенка та ін. [15].

У другій половині XVIII — на початку XIX ст. формується новий напрям у літературі, а потім і в мистецтві Європи — сентименталізм. Для нього були характерні спроби відтворити світ почуттів простої людини й сприяти виникненню співчуття читача до цієї людини. Якщо класицизм пропагував жорсткий раціоналізм, доповнюючи таким чином ідею абсолютизованого розуму, властивого добі Просвітництва, то сентименталізм пропагував чуттєвість, ірраціоналізм як нормативи творчості. Одним з перших це визначення сформулював англійський письменник Л. Стерн у своєму романі «Сентиментальна подорож по Франції та Італії» (1768). З часом сентименталізм поширився й на інші жанри. Зауважимо, що сентименталізм не визнавав існуючий поділ жанрів на «високі» і «низькі», наполягаючи на визнанні жанрів рівнозначними. Письменники, прихильники сентименталізму, стали славити просту людину, перш за все селянина, якого вони ідеалізували. При цьому літератори-сентименталісти стверджували, що проста людина, не зіпсована, начебто, цивілізацією, здатна до тонких чуттєвих переживань.

Серед основних, визначальних ознак сентименталізму можна назвати:

- відтворювання почуттів і пристрастей людини при ексклюзивній побудові твору;
- зображення представників середніх та нижчих верств суспільства, як позитивних героїв;
- підвищення емоційності зображення подій і характерів;
- розробку головним чином епічних форм, у яких переважали мальовничі сільські пейзажі;
- використання різноманітних форм та слів, які тлумачили різні почуття й настрої.

Відомими представниками сентименталізму були Ж.-Ж. Руссо (Франція), С. Річардсон (Англія), Й.-В. Гете (Німеччина) та ін.

В Україні сентименталізм також притаманний багатьом літераторам. Однак найяскравіше він проявився у творчості І. Котляревського («Наталка-Полтавка») та Г. Квітки-Основ'яненка («Маруся», «Сердешна Оксана», «Козир-дівка», «Щира любов») тощо [25].

Серед інших напрямів, які існували в літературі, науці й мистецтві, одним з провідних був романтизм. Він виник наприкінці XVIII ст. у Німеччині та був поширеним у літературі Європи й Америки в першій половині XIX ст. Його представники не визнавали канонів і нормативності класицистичного мистецтва. Практично романтизм явив собою новий тип свідомості й ідеології. Він охопив майже всі галузі наук і культури гуманітарного спрямування, зокрема літературу та мистецтво. До речі романтизм сприяв фундаментальним змінам усєї системи світоглядних орієнтацій і цінностей. Це було пов'язано з тим, що романтизм частково продовжував розвивати деякі особливості інших напрямів та одночасно мав свої характерні ознаки:

- поєднання ідеалізму у філософії з невизнанням раціоналізму доби Просвітництва;
- вільна структура творів доповнювалася апологетикою особистості;
- неприйняття буденності й звеличення «життя духу», перш за все засобами мистецтва, супроводжувалося заглибленням у фольклор;
- ліричні й епічні форми змісту заповнювалися почуттєвими та фанатико-екзотичними сюжетами;
- побудова частини сюжетів на основі гумору та романтичної іронії.

До того ж романтики на основі різноманітних форм образної умовності використовували гротеск як один із засобів романтичного пізнання Всесвіту. Показово, що для романтика цей ілюзорний світ був кращим, ніж реальний. І це спричиняло конфлікт внутрішній, світоглядний, адже художник, митець відчували дисгармонію, яка породжувала настрої безнадії та депресії. Спеціалісти подібні настрої називали «світовою скорботою». У цьому напрямі набула світового значення творчість таких представників романтизму, як: Д. Байрон, В. Скотт (Англія); Г. Гейне, Ф. Шіллер (Німеччина); В. Гюго (Франція) та ін.

Зазначений напрям притаманний, безумовно, літературі і мистецтву України. Формування вітчизняного романтизму відбулося у 20–60-ті рр. XIX ст. Його виникнення пов'язане з публікацією в 1827–28 рр. творів П. Гулака-Артемівського «Твардовський» і «Рибалка», з виданням «Малоросійських пісень» М. Макси-

мовича в 1827 р., а також виникненням літературного гуртка І. Срезневського в Харківському університеті наприкінці 20-х рр. XIX ст. Романтики України заснували свої осередки: у Харкові — Л. Боровиковський, А. Метлинський, М. Костомаров; у Львові — М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький («Руська трійця»), М. Устиянович; у Києві — кирило-мефодіївці — М. Костомаров, Т. Шевченко, П. Куліш та ін. [24].

Одним з відомих літературно-художніх напрямів, який на основі типізації життєвих явищ мав на меті відобразити правду дійсності, був реалізм. З часом, починаючи з 30-х рр. XIX ст., він характеризує творчість літераторів і митців Франції й інших країн Європи. На відміну від романтизму, який віддзеркалював таємниці внутрішнього світу людини, реалізм висвітлював аспекти взаємозв'язків людини і середовища, виявляв, зосереджував увагу на соціально-історичних обставинах, які сприяли формуванню світогляду та духовності людини. В основу світосприйняття прихильників реалізму — не інтуїція й почуття, а пізнання та аналіз. До того ж вони в типізації дійсності базувалися на універсальному способі художнього узагальнення. Фахівці вважають, що теоретичні фундаментальні основи реалізму вперше спробував накреслити в передмові до каталогу виставки своїх творів під назвою «Реалізм» (1855) художник Ж.-Д.-Г. Курбе. Теоретичні обґрунтування реалізму продовжили письменники Шанфлорі та Л.-Е.-Е. Дюранті, узагальнивши погляди на сторінках журналу «Реалізм» (1856—1857).

Назвемо сутнісні ознаки реалізму:

- раціоналізм, який хибував недооцінкою світу ірраціональних процесів;
- правдиве, детальне зображення типових конкретно-історичних подій і характерів у типових обставинах;
- сприйняття реальної дійсності як критерію художності;
- детермінованість характеру і вчинків героя від його соціального походження;
- вільна побудова твору, основою якої була конфліктність як фундамент художньої правди;
- перевага епічного над ліричним;
- показ загальнолюдських цінностей як основи вирішення глобальних проблем тощо [16].

Зауважимо, що завдяки реалізмові в XIX ст. розквітла творчість таких видатних письменників зі світовими іменами, як: Стендаль, П. Меріме, О. Бальзак (Франція); Ч. Діккенс, У. Теккерей, Т. Гарді, Ш. Бронте (Англія); Ф. Достоєвський, Л. Толстой, А. Чехов (Росія).

А в Україні в XIX ст. завдяки реалізмові творили такі відомі письменники-реалісти, як: Марко Вовчок, І. Нечуй-Левицький, Панас Мирний, І. Франко та ін. [23].

Одним з найпоширеніших напрямів, своєрідним, комплексним у всіх видах і жанрах мистецтва та літератури був модернізм. Він фактично синтезував напрями і школи ХХ ст., яким притаманні формотворчість, експериментаторство, тяжіння до умовних засобів, антиреалістична спрямованість. Цікаво відзначити, що модерністські напрями і школи в період свого становлення не визнавали натуралістичної філософсько-позитивістської практики в художній сфері. Модерністи, зазвичай, на відміну від раціоналістів, базували свою творчість на інтуїтивному, втаємниченому сприйнятті сутності буття. Основою світосприйняття була не наука, а поезія з її образним, художнім віддзеркаленням соціуму в цілому й людини зокрема. До того ж модерністи відверто недооцінювали демократичні засади суспільства й наполягали на визнанні елітарності мистецької творчості.

Назвемо основні ознаки модернізму:

- перевага форми над змістом, заперечування пізнання світу за допомогою матеріалістичного детермінізму та визнання інтуїтивного поряд з логічним шляхом пізнання;
- сюжетний індивідуалізм, антитрадиціоналізм і психологізм, як особливі риси, притаманні внутрішній боротьбі роздвоєного людського «Я»;
- використання на зразок кіномистецького жанру художніх прийомів: «потік свідомості» та монтаж;
- використання як засобів вивчення світу ліризму, естетизму й символізму [18].

Показово, що значна частина напрямів модернізму нині визнана своєрідною класикою. Серед найвідоміших — декаданс, імпресіонізм, неоромантизм, символізм, неокласицизм, імажинізм, футуризм, неореалізм, екзистенціалізм, акмеїзм, експресіонізм, сюрреалізм, «театр абсурду», дадаїзм, «новий роман» тощо. Проаналізуємо основні з них.

Відомо, що генезою модернізму в Україні був декаданс [17]. Близький до оригіналу переклад цього напрямку означає занепадництво. Нагадаємо, що відомий свого часу літературознавець В. Щурат назвав збірку І. Франка «Зів'яле листя» декадентською. У свою чергу І. Франко відповів йому своїм віршем-запереченням «Декадент». В. Щурат трактував декаданс як натхнення темряви, а поета-декадента — як людину, котра може відчути «безпредметну» тугу і піднятися в невідомий світ, який не пов'язаний із суспільною проблематикою.

Як відомо, свого часу декадентами стали називати у Франції символістів, які відійшли від провідної тоді літературної традиції. Пояснювалося це тим, що у 80-х рр. ХІХ ст. молодь Франції, протестуючи проти існуючих у країні традицій, демонстративно відійшла від політики і повністю присвятила себе науці, філософії, естетиці.

В Україні ж тривалий час декадентство трактувалося як синонімом модернізму. З іншого боку, декадентство в тій же поезії вживалося в символізмі, який у свою чергу став основною культурно-стильовою течією в період зародження модернізму.

Слід зауважити, що модернізм в українській літературі набував специфічних ознак. До процесу «модернізування» української літератури доклали зусиль М. Вороний, М. Коцюбинський та М. Черняхівський, видаючи альманахи «З-над хмар і з долин» (1903), «З потоку життя» (1905), а також представники «Молодої музи» (П. Карманський, В. Пачовський, С. Твердохліб, О. Луцький та ін.), видавці й автори «Української хати» (М. Євшан, М. Сріблянський, А. Товкачевський, Г. Чупринка, О. Олесь, М. Жуктаїн тощо [6]).

На початку ХХ ст. в українській літературі почала формуватися нова стильова течія — модернізм. Леся Українка назвала її «новоромантизмом». На думку спеціалістів, «новоромантизм» мав зі «старим» романтизмом спільні ознаки. Вони проявилися в пориві до ідеального, виняткового. Прихильники цієї течії, відкинувши раціоналізм, взяли за основу емоційно-інтуїтивне пізнання, чуттєву сферу людського буття.

Неоромантизм визначався такими знаковими особливостями:

- зображення на першому плані ідеального, аристократичного героя, який бореться зі злом, сірістю та повсякденністю;
- показ внутрішнього, духовного світу людини;
- відмова від типізації, акцент сюжетних фантастичних елементів символізму, віднесення зовнішніх подій на задній план тощо.

Вважається, що в українській літературі неоромантизм започаткувала О. Кобилянська своїми новелами та повістями, наприклад: «Людина», «Царівна». За цим напрямом творили також Леся Українка, Олександр Олесь, М. Вороний та ін. [22].

Наступний художній напрям — імпресіонізм. Він, зазвичай, розвивався на принципі безпосередньої фіксації вражень і спостережень. Його формування відбулося у Франції в другій половині ХІХ ст., і, перш за все, — у малярстві. Сама назва походить від картини Клода Моне «Враження. Схід сонця» («Impression. Soleil levant», 1873). У європейську ж літературу імпресіонізм прийшов наприкінці ХІХ ст. Фундатори літературного імпресіонізму — брати Едмонд і Жуль Гонкури. Він також проявився у творчості Гі де Мопассана, М. Пруста, К. Гамсуна, О. Уайльда, Р. Л. Стівенсона, А. Шніцлера, А. Чехова, І. Буніна, І. Анненського та ін.

Окреслимо основні ознаки імпресіонізму:

- орієнтація на почуття, а не на розум, зображення не самого предмета, а враження від нього;
- відмова від ідеалізації, прагнення показати реальну дійсність;

- ущільнення і подрібнення часу та простору, завдяки чому мистецька фабула стає уривчастою, фрагментарною;
- показ героя імпресіоністичного твору, який характеризується соціальною пасивністю;
- зосередження, зазвичай, на жанрі новели тощо.

Український романтизм, на відміну від західноєвропейського, мав яскравіше лірико-романтичне забарвлення. Саме це й наблизило його до неоромантизму та символізму. Поетика імпресіонізму віддзеркалилася у творчості М. Коцюбинського, В. Стефаника, М. Черемшини, частково О. Кобилянської, а також Г. Михайличенка, М. Хвильового, Є. Плужника та ін. [12].

Своєрідний напрям літературно-мистецького спрямування — експресіонізм, який, як і імпресіонізм, був поширеним у творчості західноєвропейських художників (В. Ван Гог, Е. Мунк, П. Сезанн, П. Гоген, А. Матісс та ін.), а також у німецькій літературі (С. Герге, Г. Тракль, Ф. Кафка, Б. Брехт та ін.), а з часом поширився й на інші європейські літературні кола.

Експресіонізму притаманні такі ознаки:

- прихильність до глибинних психічних процесів і суб'єктивізму, неприйняття позитивізму та раціоналізму;
- верховенство громадянської тематики, яка базувалася на формально-стилістичних методах, художній ліричній образності тощо.

Експресіонізм в Україні фундував В. Стефаник. Саме він у своїй творчості перейшов від декадентських поезій у прозі на мотиви експресіонізму. Класичний експресіонізм започаткував О. Туринський повістю «Поза межами болю». Частково, з певною долею умовності до експресіонізму можна віднести творчість М. Куліша («97»), М. Бажана (збірка «17-й патруль»), а особливо — прозу М. Хвильового, І. Дніпровського, Ю. Липи, Т. Осьмачки [9].

Як зазначалося, модернізм являв собою розгалужену мережу різноманітних стильових течій. В українській літературі на початку ХХ ст. поширилася одна з них — символізм. Він виник у Франції в 70-х рр. XIX ст. Характерною особливістю цього напрямку було те, що предметний художній образ трансформувався в багатозначний символ. Фахівці вважають, що фундатором символізму був Ш. Бодлер. За його теорією «системи відповідностей», усі предмети і явища, чуття і почуття природно об'єднані в певну містичну цілісність. Ш. Бодлер зробив спробу виявити взаємозв'язки між предметами, явищами, чуттями і почуттями. У 1880—90-х рр. у Франції виросла ціла плеяда послідовників Ш. Бодлера. Серед найкращих з них — П. Верлен, А. Рембо, С. Малларме та ін. Символізм мав своїх продовжувачів також в Італії (Г. д'Аннунціо), Бельгії (Е. Верхарн, М. Метерлінк), Німеччині (С. Герге, Ф. Ніцше), Англії

(О. Уайльд), Польщі (М. С. Пшибишевський, К. Пшерва-Тетмаєр), Росії (Д. Мережковський, О. Блок, А. Бєлий, В. Іванов).

Символізму були притаманні такі знакові особливості:

- активний протест проти консервативно-регламентованої суспільної моралі та тенет повсякденного буття, зазирнути до «світу в собі»;
- недооцінка змісту та захоплення витонченою поетичною формою;
- обрання езотеричних, утаємничених тем з елементами позасвідомого та домінуванням поетичної форми над змістом тощо.

Символізм в українську літературу потрапив «опосередковано» через літературу європейських народів. Ольга Кобилянська була однією з тих, хто спробував застосувати його у своїй творчості. Серед відомих українських літераторів, які віддали данину цьому стилю, слід назвати П. Карманського, В. Пачовського, Б. Лепкого, М. Яцківа, Д. Загула, Я. Савченка, О. Слісаренка, Т. Осьмачку, М. Євшана, М. Сріблянського, Г. Чупринку. Водночас необхідно наголосити, що в українській літературі символізм використовувався поряд з іншими стилями та течіями. Він, наприклад, легко вживався з неоромантизмом. На практиці було складно визначити перевагу того чи іншого стилю в тому чи іншому творі українських письменників [26].

У XIX ст. в Європі в літературі й мистецтві запанував неокласицизм. Його фундатори базувалися у своїй творчості на підмурках естетизму та гармонійного поєднання чуттєвої краси і культурно-мистецьких ідеалів. Неокласицизм протиставив себе потужним, водночас спрощено-побутовим та мелодраматично-сентиментальним мотивам творчості. Вказані особливості були притаманні французьким неокласикам XIX ст., які відомі більше під назвою «парнаської школи» (Ш. Леконт де Ліль, Т. де Бонвіль, Л. Дьєрке, Ф. Сюллі-Прюдом та ін.).

Неокласицизм базувався на таких особливостях:

- домінування антично-міфологічної тематики, що прагнула до оспівування земних насолод;
- звернення до гасел «чистого» мистецтва та пожертва змістом заради переваги форми;
- зосередження творчості на історико-культурній і морально-психологічній проблематиці мистецького спрямування тощо.

Фахівці, зазвичай, до українських неокласиків відносять М. Зєрова, М. Драй-Хмару, П. Филиповича, Юрія Клєна (О. Бургардта), М. Рильського. Окрім того, В. Домонтовича (В. Петрова), М. Могилянського, А. Ніковського, Б. Тєна, Г. Кочуру [20].

Охарактеризуємо ще один літературний напрям авангардного характеру — футуризм. Він виник у літературі на початку XX ст. (буквальний переклад з латини — майбутнє). Він формувався як

різновид італійського авангардизму. Фундатором його вважають поета Т. Марінетті, який виступив за радикальний розрив з усією культурною традицією. Подібні тенденції панували й у творчості українських футуристів. Щоправда, пізніше ці тенденції доповнилися тяжінням до теорії «мистецтва комуністичного суспільства».

Футуризмові притаманні такі ознаки:

- прагнення до урбанізму та новацій через заперечення традиційної культури;
- карколомне поєднання документального матеріалу з фантастикою;
- спроба руйнації загальноприйнятої мови (особливо в поезії).

Зауважимо, що в українській літературі окремі ознаки футуризму проявилися у творчості М. Семенка, В. Поліщука, Я. Савченка, М. Бажана, Г. Шкурупія [28].

У лоні модернізму формувалися своєрідні течії та напрями, одним з яких був неореалізм, який виник як стильова течія в українській літературі на початку ХХ ст. До того ж, як це не дивно, його формування було пов'язане з класичним реалізмом. Прихильники цього напрямку схилилися до спроб поєднання ліричного та філософського в зображенні на документальному матеріалі соціальної реальності. Характерно, що окремі епізоди або факти сюжету, які мали яскравий образ, часто панували над реальністю.

Неореалізові характерні такі особливості:

- перевага сюжетного психологізму, ірраціоналізму сюжету;
- показ психологічних суперечностей соціуму за допомогою метафізичного конфлікту добра і зла;
- викладання конфліктних колізій, зазвичай, пронизувалося психологічною канвою.

Особливо помітно вплинув неореалізм на творчість В. Винниченка, В. Підмогильного, Б. Антоненка-Давидовича, І. Сенченка, В. Домонтовича (В. Петрова) та інших митців [21].

І, насамкінець, ще про один напрям модернізму — екзистенціалізм. У літературі цей напрям поширився в 30-х та 40-х рр. ХХ ст. в Європі. Однак свого розвитку досяг у 50-ті–60-ті рр. ХХ ст. Фундатором екзистенціалізму був датський філософ ХІХ ст. С. К'єркегор. У ХХ ст. екзистенціалізм став помітним явищем у працях німецьких (М. Гайдеггер, К. Ясперс) та французьких (Г. Марсель, А. Камю, Ж.-П. Сартр) філософів і письменників.

Основою суті екзистенціалізму був постулат: екзистенція (існування) передує есенції (сутності). У художньо-літературних творах екзистенціалісти намагалися з'ясувати дійсні чинники трагічної невлаштованості людського життя.

Екзистенціалізм вирізнявся такими своєрідними ознаками:

- побудова сюжету на сенсі категорій абсурдності буття, відчаю, страждання та смерті;
- обов'язкове протиставлення інтересів особистості та суспільства, панування волі «іншого»;
- трактується існування людини в умовах ворожого й абсурдного світу як драма буття;
- переважна більшість художніх творів, зазвичай, побудована на приййомах розповіді від першої особи.

Творчість значної частини філософів та письменників ХХ ст. просякнута екзистенціалізмом. До цієї когорти належали, зокрема французи А. Жід, А. Мальро, Ж. Ануй, Б. Віан, англійці В. Голдінг, А. Мердок, Дж. Фаулз, німці Г. Е. Носсак, А. Дьоблін, американці Н. Мейлер, Дж. Болдуїн, іспанець М. де Унамуно, італієць Д. Буццаті, японець Кобо Абе. Характерні екзистенціалізму світоглядні мотиви наявні у творчості Ф. Достоєвського, Ф. Кафки, Р.-М. Рільке, Т. С. Еліота, Р. Музіля та ін.; у творчості таких відомих українських літераторів, як: В. Підмогильний, І. Багряний, Т. Осьмачка, В. Барка, В. Шевчук. Вони, певною мірою, також проявлялися в поезії представників «ню-йоркської групи», ліриці В. Стуса. Зауважимо, що у зв'язку з невизначеністю меж екзистенціалізму як світоглядної структури часто спеціалісти необґрунтовано зараховують до нього тих чи інших митців [8].

Багатобарвний та багатовекторний модернізм в останні десятиліття ХХ — на початку ХХІ ст. змінює постмодернізм. Цей світоглядно-мистецький напрям формувався в умовах постіндустріальної епохи, коли руйнувався цілісний погляд на світ і розпалася стала конструкція світоглядно-філософських, економічних та політичних постулатів.

Зауважимо, що як термін «постмодернізм» згадувався ще в 1917 р. Однак сформувався він як течія лише наприкінці 1960-х рр. При цьому його спочатку використовували для означення стильових тенденцій в архітектурі, а вже пізніше — в інших видах і жанрах мистецтва. Характерно, що такі тенденції спрямовувалися в період становлення стилю проти невизірної сірої стандартизації, лише пізніше — у літературі та малярстві (поп-арт, «новий реалізм», гепенінг та ін.). Своєрідні теоретичні засади, які потім стали складовими постмодернізму, наявні у творах філософів Ж. Дерріди, Ж. Батая, Ж.-Ф. Ліотара, М. Фуко.

Показово, що після того, як прибічники постмодернізму усвідомили марність спроб удосконалити світ, вони стали стверджувати, що події завжди випереджають теорію, а прогрес досягається лише завдяки ілюзії. Основними складовими постмодернізму стають принципи варіювання та гасла співіснування всіх форм буття, їх повторюваності та сумісності. Саме на таких принципах став будуватися стиль художнього мислення, якому були притаманні елек-

тика, тяжіння до стилізації, цитування й алюзії. Постмодерністи стверджували, що митець має справу не з «чистим» матеріалом, а з культурно освоєним, вірили: існування мистецтва в попередніх класичних формах неможливе в постіндустріальному суспільстві, в якому потенціал серійного відтворення та тиражування стає пануючим.

Назвемо лише окремі з безлічі різноманітних та різнохарактерних ознак постмодернізму:

- в основі — сюжет та культ незалежної особистості, що тяжіє до архаїки, міфу й колективного позасвідомого;
- спроба еkleктичного поєднання несумісних явищ та істин багатьох людей, які представляють різні нації, культури, релігії й філософії;
- сприйняття побуту реального життя як театру абсурду;
- спроба компрометації реального способу життя за допомогою химерно ігрового стилю;
- оповідь від імені оповідача за допомогою зумисне химерних, іноді протилежних стилів;
- карколомна суміш традиційних жанрових різновидів і сюжетів, які маскувалися під алюзії та взірці попередніх епох;
- і, нарешті, — всеохоплююча іронічність та пародійність художніх творів тощо.

Серед творів, у яких відчутно проявився постмодернізм, слід назвати романи У. Еко «Ім'я троянди» (1980), П. Зюскінда «Запахи» (1985), Д. Апдайка «Версія Роджерса» (1985). Постмодернізм у творчості сучасних українських літераторів виявляється в Ю. Андруховича, Ю. Іздрика, О. Ульяненка, С. Прощока, В. Медведя, О. Забужко й ін. [8].

Таким чином, аналіз процесів генези та еволюції літературно-художніх напрямів в Україні свідчить, що вони, зазвичай, у своїй історії повторювали хронологічно, тематично та змістовно шлях подібних явищ європейського і світового походження. Щоправда, трансформація вказаних процесів еволюції художньо-літературних напрямів в Україні, природно, носила національний характер, що й відбилосся на особливостях такого процесу та його своєрідності.

Ішлося, перш за все, про такі літературно-художні напрями і течії, як: бароко (XVII — XVIII ст.), класицизм (XVI — XVIII ст.), сентименталізм (друга половина XVIII — початок XIX ст.), романтизм (кінець XVII — початок XIX ст.), реалізм (XIX ст.), модернізм (XX ст.), постмодернізм (60-ті рр. XX — початок XXI ст.). Серед них найрозгалуженішим за художніми і стильовими спрямуваннями був модернізм, який базувався на таких течіях: декаданс, неоромантизм, імпресіонізм, символізм, неокласицизм, футуризм, неореалізм та ін.

Зауважимо, що зазначені літературно-художні напрями, як з'ясувалося під час їх аналізу в статті, фактично віддзеркалювали історико-культурологічні аспекти розвитку України в XVII — на початку XXI ст. Не тільки література, а й усі види і жанри мистецтва значною мірою й науково-освітні галузі, еволюціонували подібними напрямками.

Отже, процеси еволюції літературно-художніх напрямів і течій в Україні значною мірою сприяли духовному збагаченню країни, її поступовому входженню до європейського культурного простору.

Список літератури

1. Айзеншток І. Українські поети-романтики / І. Айзеншток // Українські поети-романтики 20–40-х років XIX ст. — К. : Мистецтво, 1968. — С. 7–64.
2. Андрущенко М. В. Парнас віршотворний: Києво-Могилянська академія і український літературний процес XVIII ст. / М. В. Андрущенко ; НАН України, Ін-т л-ри. — К. : Укр. кн., 1999. — 208 с.
3. Бароко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrlib.com.ua/encycl/techii/printout.php?number=1>. — Назва з екрана.
4. Возняк М. С. Історія української літератури. У 2 кн. Кн. 2. Аналіз історії української літератури XV–XVIII ст. / М. С. Возняк. — Л. : Світ, 1994. — 558 с.
5. Грушевський М. С. Історія української літератури. В 6 т. 9 кн. Т. 2 — К. : Либідь, 1993. — 261 с.
6. Декаданс [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrlib.com.ua/encycl/techii/printout.php?number=7>. — Назва з екрана.
7. Дзюба І. Метод — це насамперед розуміння / І. Дзюба // Літ. Україна. — 2001. — 25 січ.
8. Екзистенціалізм [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrlib.com.ua/encycl/techii/printout.php?number=15>).
9. Експресіонізм [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrlib.com.ua/encycl/techii/printout.php?number=10>. — Назва з екрана.
10. Жолтовський П. Г. Український живопис XVII–XVIII століть / П. Г. Жолтовський. — Л. : Мистецтво, 1997. — 303 с.
11. Жолтовський П. М. Художнє життя на Україні в XVI–XVIII ст. / П. М. Жолтовський ; АН УРСР. Музей етнографії та худож. промислу. — К. : Наук. думка, 1983. — 179 с. : іл.
12. Імпресіонізм [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrlib.com.ua/encycl/techii/printout.php?number=9>. — Назва з екрана.
13. Історія України в особах IX–XVIII ст. / [В. Замлинський та ін.]. — К. : Україна, 1993. — 396 с.
14. Історія української культури : [зб. пр.] / за заг. ред. І. Крип'якевича. — К. : Либідь, 1994. — 650 с.

15. Класицизм [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrlib.com.ua/encycl/techii/printout.php?number=2>. — Назва з екрана.
16. Кулик І. Реалізм, футуризм, імпресіонізм / І. Кулик // Шляхи мистецтва. — 1921. — № 1. — С. 30–34.
17. Модернізм [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrlib.com.ua/encycl/techii/printout.php?number=6>. — Назва з екрана.
18. Мороз О. Г. Модерна нація: українець у часі і просторі / О. Г. Мороз ; Львів. нац. ун-т, Ф-т журналістики. — Л. : Універсум, 2001. — 436 с.
19. Наливайко Д. С. Искусство: направления, течения, стили / Д. С. Наливайко. — К. : Мистецтво, 1985. — 365 с.
20. Неокласицизм [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrlib.com.ua/encycl/techii/printout.php?number=12>. — Назва з екрана.
21. Неореалізм [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrlib.com.ua/encycl/techii/printout.php?number=14>. — Назва з екрана.
22. Неоромантизм [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrlib.com.ua/encycl/techii/printout.php?number=8>. — Назва з екрана.
23. Реалізм [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrlib.com.ua/encycl/techii/printout.php?number=5>. — Назва з екрана.
24. Романтизм [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrlib.com.ua/encycl/techii/printout.php?number=4>. — Назва з екрана.
25. Сентименталізм [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrlib.com.ua/encycl/techii/printout.php?number=3>. — Назва з екрана..
26. Символізм [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrlib.com.ua/encycl/techii/printout.php?number=11>. — Назва з екрана.
27. Степовик Д. В. Леонтій Тарасевич і українське мистецтво бароко / Д. В. Степовик ; АН УРСР, Ін-т мистецтвознав., фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського. — К. : Наук. думка, 1986. — 235 с.
28. Футуризм [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrlib.com.ua/encycl/techii/printout.php?number=13>. — Назва з екрана.
29. Шейко В. М. Еволюція художніх і літературних об'єднань України: історико-культурологічний вимір : монографія / В. М. Шейко, Г. О. Романенко. — К. : Ін-т культурології Акад. мистец. України, 2008. — 208 с.

Надійшла до редколегії 24.11.2010 р.